

державного кордону Державної прикордонної служби України та органами внутрішніх справ України при передаванні затриманих ними іноземців та осіб без громадянства : наказ МВС України та Адміністрації Державної прикордонної служби України від 15.10.2004 № 720/1090 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1398-04>. – Редакція від 15.10.2004.

13. Стан та структура злочинності в Україні (2009-2010 роки) [Електронний ресурс] / МВС України. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/170319>. – 07.01.2011. **14.** Стан та структура злочинності в Україні (2010–2011 роки) [Електронний ресурс] / МВС України. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/717134>. – 06.01.2012.

15. У 2011 році Україна видворила 13 тисяч нелегалів [Електронний ресурс] / Ukranews. – Режим доступу: <http://ukranews.com/uk/news/ukraine/2012/02/29/65225>. – 29.02.2012. **16.** Дежина Д. П. Конституционно-правовое регулирование положения иностранных граждан в Российской Федерации и роль органов внутренних дел в его реализации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 [Електронний ресурс] / Дежина Дарья Петровна. – М., 2006. – 201 с. – Режим доступу: <http://diss.rsl.ru/diss/06/0224/060224028.pdf>.

Надійшла до редколегії 25.05.2012

На основании проведенного исследования автором определены основные факторы и причины, которые способствуют совершению правонарушений и преступлений иностранцами и относительно них в Украине, и предложены возможные мероприятия для усовершенствования деятельности органов внутренних дел в процессе обеспечения прав, свобод и обязанностей иностранцев в Украине.

On the basis of undertaken study basic factors and reasons that assist the committing offences and crimes by foreigners and in relation to them in Ukraine are certain, and possible measures for the improvement of activity of organs of internal affairs in the process of providing of rights, freedoms and duties of foreigners in Ukraine are offered.

УДК 343.915(477)

Н. В. Ребалко

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ НЕПОВНОЛІТНЬОГО, ЯКИЙ ВЧИНЯЄ ЗЛОЧИНИ КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКОГО СПРЯМУВАННЯ

Розглянуто корисливо-насильницьку злочинність неповнолітніх у тісному зв'язку із вихованням у сім'ї. Сформульовано та узагальнено дані щодо особи неповнолітнього корисливо-насильницького злочинця, визначено вплив родини на її формування.

Проблема особи злочинця в кримінології є однією з основних та найбільш складних. В особі неповнолітнього злочинця в концентрованому вигляді реалізовані причини та мотивація злочинної поведінки, і їх дослідження та ретельний аналіз дозволяють створити

© Ребалко Н. В., 2012

дієвий механізм запобігання корисливо-насильницькій злочинності неповнолітніх. Російський психолог Д. Й. Фельштейн зазначав, що підлітковий вік – складний період психічного розвитку [1, с. 4], важкий не тільки для самого підлітка, але і для роботи з ним. Саме тому дослідження особи неповнолітніх, які вчинили злочини корисливо-насильницького спрямування, є важливим для з'ясування глибини моральних та психологічних деформацій їх особистості та для формування загальної характеристики особи неповнолітнього злочинця [2].

Про важливість вивчення особи неповнолітнього злочинця, факторів, що впливають на її формування, механізмів її розвитку говорять фахівці різних галузей науки, які досліджують дану проблему, зокрема кримінологи, психологи та соціологи. Зазначене питання загалом вивчали Г. М. Мінковський, О. Б. Сахаров, А. П. Тузов. Спеціальні дослідження щодо неповнолітніх злочинців провадили Н. В. Греса, М. М. Ключев, З. Я. Ковальчук, Є. В. Расюк, А. А. Токман. Проблеми детермінації злочинності, фактори, що впливають на формування особи, схильної до вчинення злочинів, досліджували В. В. Василевич, В. В. Голіна, Б. М. Головін, А. Ю. Кулієв, Б. П. Лазоренко, О. М. Литвинов, А. А. Токман, М. О. Черниш тощо.

Метою нашого дослідження є вивчення особи неповнолітнього, який вчиняє корисливо-насильницькі злочини, його фізичних, психологічних та соціокультурних якостей і виявлення причин, що спонукають неповнолітніх до вчинення корисливо-насильницьких злочинів. Методологічною базою дослідження є конкретно-соціологічний метод узагальнення та аналізу статистичної інформації (вибіркове узагальнення архівних кримінальних справ*).

Цілком логічно вважати, що особа, яка виховується в неповній чи неблагополучній родині або проживає з рідними чи особами, які замінюють батьків, виховуються в школах-інтернатах та дитячих будинках різного типу, більш імовірно вчинить корисливо-насильницький злочин, оскільки вона має певні суспільно-психологічні властивості, рівень освіти та культури, а також умови життя, які сприяють учиненню злочину. Проте згідно з даними нашого дослідження виявляється, що більшість неповнолітніх корисливо-насильницьких злочинців проживали в повних родинах із середнім достатком. Виникає питання про те, що саме спонукає неповнолітнього з повної родини з достатком на вчинення корисливо-насильницького злочину?

Судити про суспільну небезпечність неповнолітніх, що вчинили корисливо-насильницькі злочини, глибину і стійкість розкладання їх особистості, стійкість антисуспільної спрямованості можна за кримінально-правовою характеристикою. Під час дослідження було виявлено лише один випадок, коли неповнолітній не повністю

* За матеріалами сайту court.gov.ua.

реалізував свій злочинний намір, тобто в 99 % випадків намір реалізовано повністю.

Багато вчених вважають, що злочинність неповнолітніх, особливо корисливо-насильницька, – це групова злочинність, і наголошують на тому, що питома вага її становить 80 %. Утім наведена думка останнім часом не знаходить свого підтвердження, оскільки цей показник ледь сягає 37,2 % від загальної кількості випадків злочинів серед неповнолітніх і 43 % випадків – серед корисливо-насильницьких злочинів.

Серед груп неповнолітніх злочинців переважають об'єднання з двох неповнолітніх (25 % випадків). Найчастіше групою з двох осіб учинявся розбій, як правило, злочин одноразовий, нерідко жорсткий та випадковий. На думку соціологів, психологів та юристів як України так і Російської Федерації [3; 4; 5], це пояснюється тим, що в підлітків, особливо у віці 15–16 років, сильно розвинене почуття особистої дружби, що компенсує недостатню впевненість у собі кожного з них.

Групою з трьох осіб злочини скоєно у 18 % випадків із досліджених, з них переважають насильницькі грабежі. Злочини в таких малих групах вчиняються зазвичай з метою розважання чи демонстрації власних якостей, модних у спільноті. Під час учинення злочину в неповнолітнього злочинця виникає усвідомлення належності до групи, відчуття сили та безпеки, що робить такі угруповання вкрай небезпечними та агресивними [6, с. 20–21].

Великих угруповань – більш ніж із чотирьох осіб – насправді виявлено дуже мало. До них належать лише групи розбійників та грабінників. Усього 3 % груп розбійників складалась виключно з неповнолітніх, у всіх інших переважали повнолітні чи був наявний дорослий підбурювач. Існує думка, що у великій групі неповнолітніх немає дорослого злочинця, вони менш суспільно небезпечні, оскільки великі групи неповнолітніх малокеровані і швидко розпадаються, але це не завжди так. Під час дослідження вироки у справах неповнолітніх, які вчинили корисливо-насильницькі злочини, було виявлено справу, де шестеро неповнолітніх із благополучних родин учинили шість закінчених злочинних посягань, серед яких були грабежі та розбої. Інша велика група неповнолітніх, що складалась із шістьох сусідів по багатоквартирному будинку, складалась із майже неблагополучних осіб, а саме – соціальних сирот, осіб педагогічно занедбаних, які навчалися в школі-інтернаті та мали батьків, що відбувають покарання. Її члени вчинили кілька розбоїв та грабежів протягом тривалого часу.

Особи неповнолітніх злочинців, що вчинили насильницький грабій та розбій, певним чином схожі, хоча мають деякі відмінності щодо рівня освіти та місця навчання, схильності до вживання алкоголю та благополуччя родини. Особи ж неповнолітніх вимагачів іноді відрізняються досить істотно. Більшість неповнолітніх, що вчиняють корисливо-насильницькі злочини, – школярі (37 % з усієї

досліджуваної групи). Якщо зробити вибірку за складами злочинів, то школярами були 15 % розбійників, 4 % з них навчались у вечірній школі. На другому місці установи середньої спеціалізованої освіти – 34 % осіб. Серед неповнолітніх також було виявлено 13 % осіб, що не навчалися і не працювали; більшість із них були вимагачами. Цікаво, що кілька неповнолітніх, які вчинили вимагання, навчались на першому курсі ВНЗ. Серед неповнолітніх вимагачів було шість дівчат, серед яких одна вчинила злочин у стані сп'яніння.

Відомо, що дівчата вчиняють злочини рідше, ніж хлопці: в дослідженнях указують приблизно 7 % від загальної кількості неповнолітніх злочинців, причому загальна вікова жіноча злочинність тримається на 14 % від загалу [7, с. 124]. У наведеному дослідженні питома вага дівчат становила всього 4,4 %, серед яких 90 % – дівчата, що вчинили вимагання, і лише 10 % досліджуваних скоїли розбій або грабїж. Можна дійти висновку, що дівчата обирають легші за виконанням та інтелектуально вибагливіші злочини [8, с. 259].

Оскільки факти з життя особистості неповнолітнього впливають на винесення вироку, то легко можна дослідити та проаналізувати сімейний стан і відносини із зовнішнім світом. Дослідники підкреслюють, що близько 22,6 % неповнолітніх злочинців виховувались у неповних родин, 8,2 % – в інтернатах, 11 % – проживали з родичами. Решта ж мали структурно повні родини. Під час дослідження вироків виявлено, що сиріт серед насильницьких грабїжників – 5 %, в інтернаті виховувався усього 1 % осіб, а інші проживали з бабусями та тітками. Неповні родини мали 5 %. Проте серед повних родин виявлено 2 % так званих соціально неблагополучних родин. Таким чином, можна зауважити, що найменш 20 % неповнолітніх не знали батьківської турботи та тепла, залишалися без позитивного впливу сім'ї, не мали прикладу морально-етичних установок, що сформувало дефективні стереотипи поведінки.

Інші ж 80 % зростає в умовно повних, із середнім достатком і вище, родин, не відчували реальних матеріальних проблем, мали кишенькові гроші. Отже, не завжди джерелом кримінологізації стає вулиця та неформальні вуличні групи, які мають сильні зв'язки з криміналом, кримінальну субкультуру та характерний стиль поведінки.

Нині в Україні джерелом виховного впливу залишається родина як інститут соціалізації, де неповнолітній отримує знання про першооснови співжиття в суспільстві та поняття про дозволу поведінку. Саме тому, на думку науковців, основною детермінантою злочинності неповнолітніх є несприятлива обстановка в сімейно-побутовій сфері. Дослідити такий вплив досить важко, оскільки під час розслідування корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніх сімейний стан досліджується поверхово. Факти насильства в сім'ї в усіх його виявах через особливості культури та емоційний стан (заяканість) взагалі залишаються поза увагою.

Батьки мало часу приділяють вихованню дітей і багато працюють, подаючи приклад певної поведінки, а саме конфліктів у родині, заснованих на економічній залежності або постійній нестачі грошей. Необхідно також звернути увагу на модель виховання, де побиття та різного роду принизливі покарання є поширеними засобами впливу. Найбільш небезпечними в такому плані є родини, де при візуальному дотриманні загальноприйнятних норм поведінки батьки вчиняють дії, які суперечать цим нормам, або при загальноприйнятному способі життя застосовують такі методи виховання, як насилля, примушування, приниження не тільки неповнолітнього, а будь-кого з родини [9, с. 173–180]. Дані досліджень свідчать, що діти, засвоївши негативні стереотипи стосунків між батьками [10, с. 200], переносять на несвідомому рівні їх на стосунки з ровесниками і часто як засіб досягнення мети обирають насильство, яке в них асоціюється з отриманням бажаного.

Поєднані з негативними біологічними передумовами, а саме психічними відхиленнями, фізичними вадами, особливостями характеру, насильство та примушування, як методи виховання, формують у неповнолітньому, навіть із нормальної, середньої родини, девіантного підлітка, незважаючи на те, чи є родина повною. Зрозуміло, що проблема ховається всередині суспільства, де за межами статистичних даних залишається сукупність злочинів та адміністративних правопорушень, які є детермінантою корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх.

Запобігання насильству в сім'ї в Україні хоча і врегульоване Законом України «Про попередження насильства в сім'ї», але залишається недієвим через колізії норм та відсутність уповноважених органів, а також високу латентність зазначеного явища. Якщо злочин, втягнення неповнолітнього в злочинну діяльність фіксується, то виховання шляхом побиття, якщо це не становить складу особливо тяжкого злочину, залишається непоміченим. Латентність указаного явища пов'язана також із тим, що органи внутрішніх справ дуже слабо реагують на «побутові» виклики, чекаючи, поки трапиться щось серйозне, а зв'язку між домашнім насильством проти дітей та корисливо-насильницькою злочинністю неповнолітніх не визначають зовсім. Власне тому насильство в сім'ї є найменш дослідженою детермінантою корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх і найбільш потребує дієвих заходів усунення.

Завершуючи огляд особи неповнолітнього, що вчиняє корисливо-насильницьке посягання, акцентуємо увагу на тому, що більшість неповнолітніх, які скоюють такі злочини, – хлопці віком 15–16 років, що вчиняють злочини одноособово. Зазвичай це школярі чи учні ПТУ з родин із середнім достатком.

Сьогодні робота з організації запобігання насильству в сім'ї та реабілітації неповнолітніх, що стали жертвами або її свідками, є неефективною. Заходи зі створення центрів організованого дозвілля для молоді, що провадили б соціально-виховну діяльність, практично відсутні.

Запобігання злочинності неповнолітніх є магістральним напрямом діяльності держави на сучасному етапі, і він має відповідати реаліям та потребам суспільного розвитку. Розроблення заходів загального та спеціального запобігання корисливо-насиленої злочинності неповнолітніх має спиратися на реальні факти, розвиватися адекватно іншим процесам у суспільстві, а не залишатися формальним.

Список літератури: 1. Психология современного подростка / под ред. Д. И. Фельдштейна. – М. : Педагогика, 1987. – 240 с. 2. Маханьков Д. Г. Особистість злочинця як ключове поняття кримінології / Д. Г. Маханьков // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 357–361 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/fp/2009-1/09mdgkpk.pdf>. 3. Волков В. Н. Юридическая психология : учебник / В. Н. Волков. – М. : Закон и право ; Юнити-Дана, 2002. – 384 с. 4. Долгова А. И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних / А. И. Долгова. – М. : Юрид. лит., 1981. – 159 с. 5. Костина Л. Н. Групповая преступность несовершеннолетних в современной России / Л. Н. Костина // Право и политика. – 2008. – № 2. – С. 30–42. 6. Волков В. Н. Социально-психологическая характеристика формирования преступного поведения несовершеннолетних в группах / В. Н. Волков // Закон и право. – 2005. – № 11. – С. 20–23. 7. Подальчак О. М. Особливості злочинності неповнолітніх жінок / О. М. Подальчак // Питання боротьби зі злочинністю. – Вип. 8. – 2004. – С. 122–126. 8. Скриннікова Н. С. Кримінологічна характеристика особи неповнолітнього злочинця (жіночої статі) / Н. С. Скриннікова // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 3. – С. 257–260. 9. Дроздова І. В. Неповнолітні жертви насильства в сім'ї: соціально-кримінологічний аспект / І. В. Дроздова // Держава і закон: теорія, практика, методика. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2006. – С. 173–180. 10. Развитие ребёнка / общ. ред. А. М. Фонарёва ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1987. – 272 с.

Надійшла до редколегії 28.03.2012

Рассмотрена корыстно-насильственная преступность несовершеннолетних в тесной связи с воспитанием в семье. Сформулированы и обобщены данные о личности несовершеннолетнего корыстно-насильственного преступника и определено влияние на её формирование семьи.

Mercenarily-violent criminality of minor is considered in close connection with education in family. Data about personality of minor mercenarily-violent criminal are set forth and generalized and influence of family on its forming is certain.

УДК 343.131

Г. В. Соловей

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ЗМАГАЛЬНОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Проведено порівняльний аналіз законодавства зарубіжних країн щодо реалізації принципу змагальності в досудовому та судовому провадженні кримінальних справ. Зроблено висновок про те, що обвинувальний і змагальний типи кримінального процесу мають тенденцію до зближення.

© Соловей Г. В., 2012